

Peygamberlik-Tıp İlişkisi ve Tıbbın Kaynağı Sorunu

The Relation to Prophethood and Medicine and the Problem the Source of Medicine

ŞAHİN EFİL

İnönü University

Received: 11.02.2020 | Accepted: 14.05.2020

Abstract: It was tried to explain and analyze the opinions of scholars and thinkers who advocate that the source of medicine is based on reason and revelation in this article. Here, it is mainly focused on how and why Prophecy and medical science were correlated, what the main source of medicine and its problem is. In this study, the main problems brought about by this subject, which is in close relationship with each other, are underlined; the subject was dealt with, analyzed and discussed in a dialogical way as much as possible, the weaknesses and strengths of basic thoughts that were defended as divine and humane were revealed. The main issue here is that, rather than the divine origin of medicine, the problems that arise at this point are intensive and insoluble as long as they remain in themselves. In short, the subject is tried to be resolved, discussed, and answered with the question of whether the origin of medicine is divine or human. However, since especially the first dimension is more problematic and more speculative, the analysis and criticism have intensified at this point. In this context, in medieval Islamic thought all sciences and arts, chiefly medicine have been attributed holiness by being associated with revelation in one way or the other.

Keywords: Medicine, miracle, reason, phrophecy, evidence.

Giriş

Tıbbın ilk defa nasıl ortaya çıktığı sorusunun cevabını kesin olarak bilmiyor olsak da her şeye rağmen bu, önemli ve anlamlı bir sorudur. Çünkü Aristo'nun isabetle kaydettiği gibi insan merak eden, soru soran ve sorgulayan bir varlıktır. Her türlü ilmin ve fikrin temelinde önemli ölçüde bu merak güdüsü yatmaktadır. Dolayısıyla insanın tıbbın kaynağı üzerinde düşünmesi, birtakım sorular sorması ve bu kaynağı merak etmesi, gayet doğal ve insanî bir eylemdir. Tıbbın kaynağının ne olduğu veya neye dayandığı sorunu, Ortaçağdan itibaren tartışıla gelen önemli sorunlardan birisi olarak önümüzde durmaktadır. Bu sorun bugün de yer yer tartışmalara konu olmakta ve varlığını belli ölçüde sürdürmektedir.¹ Bu noktada tarihi süreçte tıbbın ilahi ve beşerî kaynaklı olduğunu savunan iki farklı ve birbirine zıt temel iddianın ortaya çıktığı görülmektedir. Konu her iki boyutuyla birlikte önemli olmakla birlikte burada daha çok tartışılması gereken, analiz ve yoruma daha çok muhtaç olduğunu düşündüğümüz husus tıbbın vahiyle ilişkili görülen boyutudur. Bu görüşlerden biri, diğerrinin eleştirisi, değerlendirmesi ve antitezi durumundadır. Bu yüzden, genel olarak tıbbın (ilahi ve beşerî) kaynağı sorununun tahlilini, tenkit ve değerlendirmesini birlikte ve bir bütün olarak yapmak, yararlı ve gerekli olduğu kadar makul ve isabetli bir yaklaşımdır.

Ayrıca burada temel konuyla sıkı sıkıya bağlantılı olarak ele alınması gereken başlıklardan biri, mucize gibi tıbbın da peygamberliğin önemli bir delilini teşkil etmesi, diğeri, ilkinine bağlı olarak tıp dâhil bütün ilim ve sanatların ilk defa peygamberler tarafından ortaya konması şeklindeki görüştür. Bu iki hususun tıbbın kökeniyle ilgili tartışmaların anlaşılması ve yorumlanması bakımından önemli ve yararlı olduğunu düşünüyoruz.

1. İlahî Kaynaklı (Olduğu İddia Edilen) Bir İlim Olarak Tıp

Başka din ve kültüre mensup bazı bilgilerin yanı sıra başta kelimciler olmak üzere Ortaçağda yaşayan Müslüman âlimlerin önemli bir kısmı,

¹ Hem klasik Ortaçağ İslam düşüncesinde hem de bugün tıbbın ilahi veya beşerî kaynaklı olması gerektiğini savunan birçok âlim ve düşünür vardır: Gazâlî, 1990: 66-67; İbn Bistam, 2003: 24; İbn Ebi Usaybia, 1965: 11-18; Ağırakça, 2004: 47; Razi, 2008: 57; İbn Sina, 1995; İbn Haldun, II, 1991: 603; Ünver, 1938: 13-14; Kelly, 2009: 109; Müftüoğlu, 2005: 26). Hatta bu konunun devamı gibi görünen tıbbî nebevinin kökeni hakkında da benzer tartışmalar geçmişte olduğu gibi bugün de yapılmaktadır (İbn Hacer, 1978, XXI, 248; el-Câhiz, 1987: 254; Canan, 1995: 257-58; Magner, 2005: 180).

insanların tıbbi bilgilere sadece deneme yanılma yoluyla ulaşmalarının mümkün olmadığını düşünerek bu ilmin ilahi bir kaynağa dayanmak zorunda olduğunu öne sürmüşlerdir. Onların görüşlerini özellikle, peygamberliğin delillerine temas ederken dile getirmiş olmaları önemlidir. Bu konuda görüş beyan edenler tıbbın kaynağını farklı peygamberlere dayalı olarak açıklama cihetine gitmişlerdir. Burada ilk akla gele sorulardan birisi şudur: Beşerî bir pratik olarak bildiğimiz tıbbın peygamberlikle ne veya nasıl bir ilgisi olabilir? Örneğin Gazzâlî (ö.1111), *el-Munkızü Mine'd-Dalâl* adlı otobiyografik eserinde uyku, *tıp* ve *astronomi* gibi ilimleri peygamberliğin deliller arasında sayarak bu konuda şu açıklamayı yapar:

Tıp ilmi, nücum ilmi gibi... Bunlardan bahseden kimse bilir ki, bunlar ancak Allah'ın ilhamı ve tevfiği ile idrak olunur. Tecrübe yolu ile elde edilemez. Nücum ilmine ait öyle hâdiseler vardır ki, ancak bin senede bir kere vaki olur. Bunun hakkında nasıl tecrübe yapılabilir? İlaçların hassaları da böyledir. Bu delil ile anlaşıldı ki, *bu gibi akıl ile idrak olunamayan şeylerin idraki için de bir yolun bulunması mümkündür. Nübüvvetten maksat da budur* (Gazzâlî, 1990: 66-67).

Gazzâlî, açıkça astronomi ve tıp gibi ilimlerin akıl ve tecrübe ile anlaşılmasının ve açıklanmasının mümkün olmadığını düşündüğü için tıbbi peygamberliğin (vahyin) önemli delillerden biri olarak görmektedir. Bu durumda tıp ve tıbbın kaynağı ancak peygamberlik dikkate alındığında anlaşılabilir ve açıklanabilir bir forma kavuşmaktadır. Tersinden söylersek Gazzâlî için tıp, peygamberliğin kabul (iman) edilmesinde ve makul bir zemine çekilmesinde önemli bir rol oynamış görünmektedir. Bilindiği üzere, bugün dünyada tıp ve astronomi, oldukça gelişmiş ve gelişmeye devam eden iki önemli teknik bilim dalıdır. Gazzâlî'nin savunduğu aksine her iki alan hakkındaki bilgilerimiz geçmişte olduğu gibi bugün de akli ve tecrübeleri aşan, dolayısıyla vahiyle ilgisi olan ilimler değildir. Zaten bu ilim dalları deney, gözlem ve ölçüm yöntemleri kullanılarak geliştiğine ve bilgi elde edildiğine göre bu bilgiler nasıl akli aşabilir? Kısacası tıp ilmi Gazzâlî'nin deyişiyle “*akıl ile idrak olunamayan şeyler*” olarak görülemez.

Celâlüddin Suyûtî (ö.1505) tıbbın kaynağının ilahi olduğu ve onun temel prensiplerinin peygamberlere vahiy yoluyla bildirildiği görüşündedir. Ancak bu prensipler, tarihi süreçte beşerî bilgi ve tecrübelerle geliştirilerek tıp ilmi meydana gelmiştir (Suyûtî, 1985: 155). Burada Suyûtî'nin ifade-

lerinden tıp ve tıptaki gelişmeler, bu konudaki bilgi birikimi ve deneyimler göz önüne alındığında, köken itibariyle ilahi bir kaynağa dayandığı, ancak gelişim süreci açısından insanoğlunun bilgi ve deneyimlerine bağlı olarak geliştiği anlaşılmaktadır. Gazzâlî, tıbbî bir bütün olarak vahye dayandırıp bu noktada beşerî bir katkıdan söz etmezken, Suyûtî sadece onun temel ilkeleri bakımından vahye dayandığını, ayrıntıların ise beşerî bilgi ve tecrübelerle açığa çıktığını ve geliştiğini savunur. Dolayısıyla her iki âlim de tıbbî peygamberliğin delili sayıp vahye bağlayarak ortak bir noktada buluşurken, detaylarda farklı düşünürler.

Muînüddin Çiştî (ö.1236) ise, tıbbî Hz. Süleyman ile ilişkilendirir ve onu bu ilmin kurucusu olarak kabul eder. Buna göre, o, bitki ve çiçeklerin şifa verici özellikleri hakkında bilgi sahibi olan ilk isimlerden biridir. Nitekim bir gün, Hz. Süleyman, mescidde namaz kılarken, önünde bir çiçek açar ve ona selam verir. Süleyman peygamber, neden orada olduğunu sorduğunda çiçek, bir hastalığa şifa olmak üzere bulunduğunu söyler. Ertesi gün bir başka çiçek, başka bir hastalık için orada olduğunu dile getirir. Zamanla diğer çiçekler de ona şifa verici özellikleri hakkında tek tek bilgi verirler. Böylece Hz. Süleyman bitki ve çiçeklerin şifa verici boyutuna dair ilahi bilgiyi elde eden ilk insan olur (Çiştî, 2005: 127). Burada Hz. Süleyman'a tıp konusunda doğrudan gelen bir vahiyden söz edilmemiş olsa da onun peygamberliğinin bir gereği olarak çiçeklerle konuştuğu ve hangi çiçeğin hangi hastalığa şifa vereceği hakkında ona bazı tıbbî bilgiler verildiği görülmektedir. Burada birçok bitkinin şifa kaynağı oluşunun sıradan bir insandan ziyade bir peygamber üzerinden anlatılması, tıbbî bilgilere ancak bazı peygamberler yoluyla ulaşabileceği ve bu ilmin bir kutsiyeti olduğu anlamına gelmektedir.

13. yüzyılın önde gelen tıp tarihçisi ve hekimi İbn Ebî Usaybia (ö.1269) tıbbın varlığını ve ortaya çıkışını bir yandan Hz. Süleyman, İdris, Mûsâ ve Şit gibi peygamberlerin ve önde gelen insanların Allah'tan aldıkları *ilbama*, diğer yandan da onu gözlem, tecrübe ve deneme yanılma yoluyla elde edilen beşerî bilgilere bağlar (İbn Ebî Usaybia, 1965: 11-18). Eğer burada peygamberin Allah'tan aldığı ilhamdan maksat vahiy ise, bu durumda önde gelen insanların ilhamını nasıl değerlendireceğiz? Onlara da bir tür *vahiy* mi diyeceğiz yoksa vahiyle ilgisi olmayan bir ilham olarak mı bakacağız? İbn Ebî Usaybia tıpkı Suyûtî gibi tıbbın kökenini vahye, geli-

şim sürecini ise insan aklına bağlayarak tıbbın kaynağı konusunda neredeyse aynı görüşleri dile getirmektedir.

İslam âlimlerinin birçoğu ve bazı çağdaş düşünürler, tıp ilminin genel olarak İdris peygamber aracılığıyla insanlığa öğretildiğini düşünmektedir (Rahman, 1997: 56; Bakar, 2003: 87). *İslam Tıp Tarihi* adlı eserin yazarı Ahmet Ağırakça bu bağlamda şunları kaydetmektedir: “İnsanlığın ilk öncü ve rehberleri olan peygamberler ve özellikle Hz. İdris, insanın maruz kaldığı sıkıntı ve hastalıkların giderilmesinde insanlığa kazandırdığı bilgiler, *ilk tıbbi bilgilerdir*” (Ağırakça, 2004: 47). Öyle görünüyor ki, tarih boyunca hangi peygamber tıbbın kurucusu olarak kabul edilmişse, ilk tıbbi bilgilerin doğrudan ona verildiği düşünülmüştür. Bununla birlikte “tıbbın geleneksel İslam toplumundaki prestij ve asaleti, bu sanatın insanlara Hz. İdris tarafından öğretildiğine dair inançtan dolayı daha da artmış” (Bakar, 2003: 87) olduğu söylenebilir. Bir ilmin kökeni gerçekten de bir peygamber veya din ile ilişkili ise veya öyle olduğuna inanılıyorsa, doğal olarak bu ilmin en azından inananlar arasındaki değeri ve prestiji çok daha farklı ve daha etkili olacaktır.

Başka bazı âlimler ise, tıbbın kökenini daha özele inerek İslam’ın kutsal metinlerine (Kur’an ve hadis) referansla açıklama cihetine gitmişlerdir. Nitekim 15. yüzyılın başında yaşamış olan tıp bilgini Abdurrahmân el-Ezrak bu konuda şunu kaydeder: “Tıp, faydaları büyük, asâlet, prestij ve şöhreti kabul edilmiş, *kökleri kitap ve sünnet’te tesis edilmiş bir ilimdir*” (el-Ezrak, 1963: 3; Rahman, 1997: 57’den naklen). Tıbbın kökenine hangi kutsal kitapta referansta bulunmaktadır? Tıp tarihinin insanlığın tarihi kadar eski ve köklü olduğu (Kelly, 2009: 22; Ünver, 1938: 13-14), Kur’an’ın miladi 610’dan itibaren indirilmeye başlandığı ve Hz. Muhammed’e bu tarihte peygamberlik verildiği düşünüldüğünde böyle bir görüşün kabul görmesi ve savunulması mümkün değildir. Dolayısıyla genel olarak kadim tıp tarihini ve kaynaklarını kutsal metne referansla anlamak ve açıklamak hem tıp ilmi hem de tarihi bakımdan doğru değildir.

Tıbbın kaynağının vahye dayanmak zorunda olduğunu öne sürenler, elbette ki, Müslüman âlim ve düşünürlerle sınırlı değildir. Bunlar arasında Hıristiyan ve Yahudi bilginlerin yanı sıra başka din ve kültüre mensup olan hekimler de vardır. Örneğin tıp tarihinin önde gelen hekimlerinden biri olarak kabul edilen Galen, tıbbın insanlığa Tanrı tarafından ilham

edildiğini, dolayısıyla onun Tanrının insanlığa bir lütfu ve bağışı olduğunu düşünmüştür (Kutluer, 1993: 32; Ağırakça, 2004: 62). Burada Galen'in kullandığı 'ilham' kelimesini peygamberlere gönderilen *vahiy* şeklinde mi yoksa Tanrının insanoğluna bahşettiği yeteneğin bir keşfi olarak mı anlaşılmalıdır? Aslında ilham kelimesi her iki anlamı da içine almaktadır (Râgıp el-İsfahânî, 2012: 1140-1142; Cerrahoğlu, 1989: 37). Bu durumda Galen'in ilhamla ilişkili olarak bunlardan hangisine işaret ettiğini anlamak kolay değildir. Bir başka ünlü hekim İshâk b. Ali Ruhâvî, tıbbın ortaya çıkışını salt akla dayandırarak açıklamanın mümkün olmadığı, bu nedenle, peygamberlerin bu konuda insanlığa bazı bilgiler vermiş olabileceğini düşünmenin akla yatkın olduğu kanaatindedir (Ruhâvî, 1992: 40-41, 155).

Yahudi filozofu İbn Kemmine (ö.1284) evrende bulunan şeyleri üç kısma ayırır: Bunların bir kısmı zehir, bir kısmı gıda, bir kısmı da şifadır. *İnsan, ancak çok uzun bir süre içerisinde ve teblikeli bir dönemden geçerek bunları ayırt edebilmektedir. Hâlbuki akıl ve deney yoluyla bilinebilmesi imkânsız olan bu bilgiler, ancak peygamberler aracılığıyla gelen vahiy sayesinde herhangi bir teblike ve zarara meydan vermeden bilinebilmektedir. Tıp, böyle bir ilimdir. İnsan, bazı basit ve karmaşık ilaçların özelliklerini incelediğinde, bunların ancak ilahi bir bilgi ile bilinebileceğini görecektir* (Alper, 2004: 167). Ortaçağda yaşayan Yahudi filozoflarının önemli bir kısmının Müslüman filozof ve âlimlerin görüşlerinden önemli ölçüde etkilendikleri bilinmektedir. (Aydın, 2008: 41; Alper, 2010: 143-144). Bu bakımdan İbn Kemmine'nin tıbbın kökeni konusunda bazı Müslüman âlimler gibi düşünmesi şaşırtıcı değildir. Özellikle nübüvvet söz konusu olduğunda bu etkinin ön plana çıkması, nübüvvetin de tıbbın kökeniyle yakın bir ilişki içinde olduğunu düşünen âlimlerin olması, bu kanaatimizi desteklemektedir. Ancak bu durum, elbette ki, Yahudi filozoflarının öne sürdüğü her görüşte İslam düşünürlerinin etkisi altında kaldıkları anlamına gelmez.

İslam düşüncesi içinde kendisini marjinal (farklı) bir noktada konumlandıran Şia da tıbbın kaynağı sorunu peygamberlikle ilişkili olarak ele alınmıştır. Nitekim Şia'nın önde gelen kelamcılarında ve dini otoritelerinden biri olarak kabul edilen Şeyh Müfid, bu konuda şunları kaydeder: *"Tababet sabiptir ve onun bilgisi vahiy ile kurulmuştur. Ulema onu yalnızca peygamberlerden alır.* Hastalıkların gerçek doğasına ait bilgi ancak işitsel olarak edinilebilir ve ilaçları bilmek ancak Allah'ın lütfu ile mümkündür.

Bu bilgiler, ancak gaybın bilgisine vakıf birinden edinilebilir” (İbn Bistam, 2003: 24). Şia, gaybın bilgisine peygamberlerin yanı sıra ulemanın da sahip olduğuna inandığı için tıbbı dair bilgi ve deneyimlerin ancak bu iki otoriteden öğrenilebileceğini savunur. Şia ile Sünnî düşünce, öteki ilim ve sanat dallarında olduğu gibi, tıp ilminin kaynağı hakkında aynı görüşe sahip olsalar da bu ilmin gelişim ve öğrenim süreci konusundaki görüşleri birbirinden oldukça farklıdır. Hem Şia, hem de Sünnî âlimlerin bir kısmı, tıbbı peygamberlikle ilişkilendirirken, Şia diğerinden farklı olarak dini otoritelerin gayba ilişkin bilgi verme yetkisine sahip olduğunu düşünmektedir ki, onlara göre tıp da gaybî bir bilgi türüdür.

2. Beşerî Kaynaklı Bir İlim Olarak Tıp

Buraya değin üzerinde durmaya çalıştığımız tıbbın kaynağını vahye bağlayan ve farklı peygamberlerle ilişkilendiren görüşün tam karşısında yer alan bir diğer görüş de, tıbbın tamamen beşerî bir ilim olduğunu savunur. Buna göre düşünce tarihinde bazı hekim ve düşünürler, tıbbın kökenini bir bütün olarak beşerî çabalarla, tarihsel birikim ve tecrübelerle açıklamaktadır. Bunların başında ünlü hekim-filozof Ebû Bekir Râzî (ö.925) gelmektedir. Bu konuda Râzî şunu söyler: “*Akıl sayesinde biz... bedemimize birçok faydası olan tıbbî ve bize faydası olan diğer sanatları elde ettik. Bizden gizlenmiş ve bizim için sır olan anlaşılması güç ve zor meseleleri idrak ettik*” (Razi, 2008: 57). Ortaçağın en büyük filozofu ve hekimi olarak kabul edilen İbn Sina'nın da aynı görüşe sahip olduğunu tahmin etmek zor değildir. Onun sağlık ve hastalık konusunda hemen her şeyi doğal nedenlere dayalı olarak açıklaması, bu gerçeği göstermektedir (İbn Sina, 1995; İbn Sina, 2004: 91). Râzî ve İbn Sina gibi önde gelen tıp otoritelerinin tıbbın kaynağını bir bütün olarak akla bağlı olarak açıklama çabası, ciddiye alınması gereken ve oldukça önemli bir yaklaşımdır.

Hız. Peygamberin söz ve uygulamalarından oluşan dini sağlık literatürünün (tıbbî nebevî) vahiyle ilgisi olmadığını, bunların o dönemde geçerli olan yaşlı bedevî Araplardan kalma tıbbî bilgi ve pratiklere dayandığını savunan İbn Haldun'un (İbn Haldun, 1991: 602-603) genel olarak tıbbın kaynağını vahye dayandıran görüşe temelden karşı çıkacağını tahmin etmek zor değildir. Onun bize sorabileceği soru muhtemelen şöyle olurdu: İnsanoğlu böyle bir bilgi ve deneyimi ortaya koyabilecek yetenek ve güce

sahip iken bu durumda tıbbın kaynağını şu veya bu peygamberle açıklamaya çalışmanın ne anlamı var?

Ayrıca, tıp tarihçileri, tıbbın sevk-i tabii, dini, tasavvufi ve ilmî olmak üzere sırasıyla dört dönemden geçerek geliştiğini ve bugünlere ulaştığını kaydetmektedir. Buna göre, ilk insanla birlikte sevk-i tabii ile ortaya çıkan tıbbî bilgi ve deneyimler, zamanla gelenek haline gelerek tıbbın temellerini oluşturmuştur. Sevk-i tabiînin vahiy ve peygamberlikle ilişkili bir tabir olduğuna dair bir düşüncenin eski çağlardan beri var olduğu bilinmektedir (Ünver, 1938: 13-14, 15, 17). Burada sevk-i tabiînin ne anlama geldiği kritik bir sorudur. Anladığımız kadarıyla, sevki tabii, tıpkı birçok hayvanın içgüdüsel olarak yaptığı gibi insanın da yeryüzünde ne tür şeylerin (bitki, bitkisel karışım, şifalı sular vs.) kendisine şifa verebileceğini sezmesi ve fark etmesi durumudur. Diğer bir deyişle, bu tabir, insanın hastalandığında, yaralandığında ve zehirlendiğinde bu rahatsızlıklara karşı doğal ve içgüdüsel olarak nasıl bir tedavi yöntemi uygulayacağını keşfedebilme yeteneğine ve güdüsüne işaret etmektedir. Böylece bu yetenek, insanın tedavi olmasında, birçok hastalığa karşı mücadele ederek hayatta kalmasında ve soyunu devam ettirmesinde büyük bir rol oynamıştır. Burada dikkat çeken dönem ve en önemli gelişme, tıbbın kökenini ‘*sevk-i tabii*’ye dayandırma düşüncesidir. Bu konuda cevabı merak edilen asıl soru şudur: Sevk-i tabii, doğrudan peygamberlikle ilişkili bir hadise midir? Yoksa onu, daha ziyade insanın tabiatında var olan doğal bir imkân veya potansiyel bir güç olarak mı anlamak gerekir? Aslına bakılırsa, bu ifade her iki açıdan da anlaşılma-ya ve yorumlanmaya elverişli görünmektedir.

Sevk-i tabii örneklerini doğal bir süreç olarak değil de vahyin bir parçası şeklinde düşünecek olursak, o zaman karşımıza şöyle bir sorun çıkar: “Allah insana yeterince akıl ve yetenek, yeterince tecrübe ve sezgi gücü ve edinilen bilgileri biriktirip aktaracak yeterli hafıza kapasitesi gibi özellikler verdikten sonra, tıp konusundaki bilgileri de vahiy ve nübüvvet kanalıyla bildirdiğini varsaymak ve beklemek, her şeyi doğrudan ve hazır bir biçimde Allah’tan beklemek anlamına gelmez mi?” (Yaran, 2005: 63). Başka şekilde soracak olursak, insan, düşünen, hisseden ve konuşan bir varlık olduğuna göre, tıp konusunda olup biten her şeyi peygamberlikle ilişkilendirmek, insanın yeteneklerini ve çabalarını yok saymak, onu sıradanlaştırmak ve küçük görmek değil midir? Bu durumda, insanın bu dün-

yadaki görev ve sorumluluklarını nereye koyacağız ve nasıl açıklayacağız? Düşünmenin, ilim öğrenmenin ve bu konuda araştırma yapmanın önemini ve vazgeçilmez oluşunu vurgulayan ayet ve hadisleri nasıl izah edeceğiz? (Fâtır, 35: 28; Zümer, 39: 9; Tâhâ, 20: 114).

Tıp ilminin kaynağının vahyin dışında ilham ve sezgiye dayanıp dayanmadığı hususu ise bir başka merak konusudur. Burada sevki tabii, beşerî bağlamda ilham ve sezgi anlamına da gelemez mi? Tıbbın kaynağının vahye dayandığından bahsederken orada sözü edilen “ilahi ilham, teknik anlamının belirttiği tarzda özel bir vahiy olarak mı anlaşılmalıdır yoksa daha genel anlamda Allah’ın insanın fitratına yerleştirdiği ve bazılarında daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmasını takdir ettiği genel bir ilham ve sezgi mi? Bu şekilde anlaşıldığında ve öteki bilgi edinme yollarıyla birlikte düşünüldüğünde konu daha farklı bir boyut kazanmaktadır” (Yaran, 2005: 63). Eğer ilahi ilhamdan kasıt, insanın fitratında var olan sezgi ve ilham ise, bu durumda tıbbın kaynağını vahye değil, insanî çabalara bağlamak daha doğru olur. Çünkü “hepimizin içinde uyuyan bir bilgelik, şifacılık ve sevgi vardır” (Saraç, 2005: 20). Bu yüzden, “içimizdeki doğal güçler, hastalığın gerçek şifacılarıdır” (Kelly, 2009: 109). Bu bilgiler dikkate alındığında tıp ilminin kaynağını vahiy bağlamında ilham ve sezgiyle açıklamaktan ziyade *şifa gücüne* bağlayarak açıklamak daha doğru ve sağduyuya daha uygundur. Bu güç, Hipokrat’a referansla şu şekilde anlaşılabilir:

Ruh ve beden işbirliğinin sağlıklı dengesinde sağlığı koruyucu ve tamir edici olağanüstü bir *kapasite* mevcuttur. Bu, Hipokrat tıbbında ‘*physis*’ olarak adlandırılır. *Bu sıra dışı ve olağanüstü güç, sürekli olarak aktiftir, kullanılabilir ve geliştirilebilir baldedir. Physis kapasitesi düzenleyicidir, önleyicidir, koruyucudur, tamir ve tedavi edicidir* (Müftüoğlu, 2005: 26).

Belki de şifa gücü, daha önce kısaca temas ettiğimiz *sevki tabii* ve *ilham* kelimeleriyle de ilişkili olabilir ve bu şekilde açıklanabilir. Kim bilir, belki bu yüzden bazı bilim adamları ve hekimlerin haklı olarak vurguladıkları gibi, “tıp ilmi, başarılarının çoğunu ilaçlara ve ameliyatlara borçlu değildir. Birçok tıbbî tedavinin başarısı, daha çok hastada var olan *doğal şifa gücüne* bağlıdır” (Benson ve Myers, 2000: 210; Saraç, 2005: 20). Burada karşımıza çıkan soru şudur: Doğamızda gerçekten de *şifa gücü* gibi son derece önemli ve vazgeçilmez bir potansiyel güç varsa, bu durumda doktora neden gidiyoruz veya tıbbı niçin ihtiyaç duyuyoruz? Hemen belirte-

lim ki, hekimlerin temel görevi, insan doğasında bulunan, hastalıkları tedavi etme ve sağlığı koruma potansiyeli taşıyan bu gücü harekete geçirmek ve ona yardımcı olmaktır (Magner, 2005: 95; Efil, 2016: 224-237). Dolayısıyla tıp ilminin, hekimlerle birlikte ilaç ve ameliyatların işlevi de budur. Ne var ki, bazı araştırmacılar, özellikle ilk insan ve toplumların sağlık ve hastalık durumlarını dikkate almadan tıbbın kökeninin akla dayalı olarak anlaşılmasına ve açıklanmasına karşı çıkmaktadır. Buna göre,

İlk insanı ve ilk toplumu ampirik metodun eline bırakmak, hastalıklara karşı insanların kendilerini korumalarını sadece seleksiyon kuramıyla açıklamaya çalışmak... insan neslinin tükenmesine zemin hazırlayabilecek büyük bir problem olsa gerektir. İnsan neslinin hayata adım attığı ilk andan itibaren başlaması muhtemel bulunan ateşlenmeler, ishal... doğum gibi pek çok hususla ilgili bilgileri, tecrübeler ve deneylerle kazanılmış bir olgu şeklinde açıklamak, bilhassa *ilk insan ve onunla ilgili zikri geçen örneklerin ilk defa cereyanları göz önüne getirilirse, tamamen tesadüflerin eline bırakmak demektir* (Öztürk, 2001:34; Alper, 2004: 167).

Bu durumda bu bilgi ve tahliller bizi, tıp ilminin ilk defa ortaya çıkışını vahye, gelişmesini ve güçlenmesini de tarih boyunca insanoğlunun edinmiş olduğu beşerî birikim ve tecrübeye dayandığı sonucuna iletmektedir. Bu konuda tabiri caizse insanla Tanrı el ele vererek tıbbın ortaya çıkışına ve gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ancak burada sorulması gereken soru şudur: Tıbbın ortaya çıkışında bir sıfır noktası var mıdır? Eğer varsa, insan böyle bir noktaya ulaşma gücüne sahip midir? *Tıbbın sıfır noktası* tabiriyle, daha öncesi asla olmayan ve ilk defa ortaya çıkan tıbbî bilgilere ve deneyimlere, onların gözlemlenmesine ve farkına varılmasına işaret ediyoruz. Böyle bir nokta olsa bile orada bir farkındalık alanı olmadığı için insanın bu noktayı kavraması mümkün değildir. Dolayısıyla tıp ilminin ilk defa ortaya çıkışını bazı peygamberlerle açıklama çabasının belli ölçüde bir mantığı ve kabul edilebilirliği olsa bile bu konuda (sıfır noktası) kesin ve açık bir ifade kullanamayız.

3. Tıbbın Peygamberlik İçin Delil Teşkil Etmesi

Bazı kelim âlimlerinin tıbbın peygamberlere vahiy yoluyla geldiğini söylerken, dolayısıyla tıbbî nübüvvetin delili sayarken meseleyi tıpkı *mucize* konusu gibi ele almaya ve yorumlamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu-

nun dikkat çekici örneklerinden birini Gazzâlî vermektedir. O, bu hususu şu şekilde dikkatimize sunar: “Sende tıp ve nücum ilimlerine ait bu cinsten bilgiler de vardır. *Bu bilgiler, peygamberlerin mucizesi olarak meydana gelmiştir. Akıl sahipleri yalnız ilim sermayesi ile buna asla yol bulamazlar*” (Gazzâlî, 1990: 67). Burada Gazzâlî’nin açıkça vurgulamaya çalıştığı şeyi biraz daha açarak şöyle ifade edebiliriz: Mucize, nasıl akıl yoluyla kavranamıyor ve açıklanamıyorsa, tıp ve astronomi gibi ilimler de bu yolla anlaşılabilir ve açıklanamaz. Her iki konuda bilgi sahibi olanlar ve bu noktada insanları aydınlatacak olan kimseler ancak ve ancak peygamberlerdir. Dolayısıyla *Gazzâlî burada tıp ve astronomi gibi ilimlerin tıpkı mucize gibi peygamberlik için açık birer delil teşkil ettiğini vurgular*. Ancak ne geçmişte ne de bugün Gazzâlî gibi düşünen âlim ve düşünürlerin görüşlerine katılmamız mümkündür. Hemen belirtelim ki, tıbbın peygamberlik için delil teşkil etmesi ile mucizenin delil olması arasında büyük bir fark ve ciddi bir ayrım vardır. Kuran’da mucize konusu açık ve somut bir biçimde peygamberlikle bağlantılı olarak açıklandığı ve açık bir delili sayıldığı halde (Araf, 7: 73-79; Hud, 11: 63-68)² bu konuda kutsal metinlerde tıbbın peygamberliğin delili olduğuna dair açık ve şüphe götürmez bir işaret yoktur. O halde tıbbın peygamberliğin delili olduğu nasıl ve nereden hareketle iddia edilmektedir? Bu durumda böyle bir iddia sadece ve sadece bir iddia olarak kalacak, onun peygamberlik için açık bir delil teşkil etme durumu ortadan kalkacaktır. Kanaatimizce hakkında asla şüphe götürmez ve açık bir hüküm olmadığı sürece tıbbın peygamberlik konusunda bir delil teşkil ettiği iddiası belki iyi niyetle dile getirilmiş bir söylem olmanın ötesine gidemez. Çünkü böyle bir iddia, meseleye aşına olanların yakinen bildiği gibi kişisel görüşle değil, ancak İslam’ın kutsal metinlerine dayalı açık, seçik ve kesin referanslar eşliğinde netleşebilir.

Meselenin bir başka kayda değer boyutu, tıp ile mucize arasındaki ilişkisizlikte ve farklılıkta kendini ele vermektedir. Bilindiği gibi, mucize akıl, mantık ve doğa yasalarıyla çelişen, insanı şaşıratan, onun algılama zemini olan zaman ve mekânı parçalayan, tersyüz eden, ilahi ve olağanüstü bir hadisedir (Taha, 20: 133; Fussilet, 41: 15; En’am, 6: 109). Mucize, “varlığın bir şekilde zaman ve mekânın gerisine sarkan boyuta sahip olduğunu

² Kelam âlimlerinin mucizenin peygamberlik için delil teşkil ettiğine dair görüşleri için bkz. Sâbûnî, 1995: 105; Gazzâlî, 1971: 148.

ima eder.” Bu yüzden, “zaman ve mekân, varlık tecrübesinin nihai sınırını belirleyemez... Mucize zaman ve mekânın her zaman bir *açıklık* ve bir *imkân* hali olarak kalacağına ve asla varlığın anlamını belirlemek için nihai zemin olarak görülemeyeceğine işaret eder” (Tatar, 2009: 69). Bu açıklamalara bakıldığında burada mucize ve tıbbın anlamı ile bağlamı arasında uzaktan ve yakından herhangi bir ilişki yoktur. Her şeyden önce, tıp ve onu inşa eden akıl, zaman ve mekân koordinatlarında kendi ele veren nedenselliğe göre çalışır ve işlev görür. Oysa mucize hadisesi ile nedensellik arasında bu türden bir ilişki olmadığı için mucize nedenselliğe tamamen kapalıdır ve onu aşar.

Onları bir arada düşündüğümüzde bu iki olaydan biri, tabiri caizse diğerini yok etmekte veya anlamsız hale getirmektedir. Diğer bir deyişle mucizeden söz edildiğinde nedensellik anlamını yitirmekte, nedenselliğin olduğu yerde de mucize anlamsız hale gelmekte ve buharlaşmaktadır. Mucize, nedenselliği askıya almakta ve onun algılandığı zemini sarsarak parçalamaktadır. Tersinden söylersek, nedensellik bağlamında bakıldığında mucize anlamsız kaçmakta ve anlaşılmasız bir hadiseye dönüşmektedir. Mucize ile nedensellik arasındaki bu durumu, Augustinus’un zaman hakkında söylediği şu paradoksal sözünü dikkate alarak daha iyi anlayabiliriz: Kimse bana zamanın ne olduğunu sormazsa, onun ne olduğunu biliyorum. Ancak birisi bana zamanın ne olduğunu sorarsa, onu bilmiyorum (Augustinus, 2007: 275). Tıbbın ne böyle bir özelliği ne de peygamberlik için bir delil teşkil etme gücü vardır. Zira tıp, tıp tarihi boyunca insan aklı ve tecrübesi neticesinde ortaya çıkan beşerî bir pratik, deney, gözlem ve matematiksel ölçümlere dayanan teknik bir bilim dalıdır. Bu alanda pek çok şey klinikte deney ve gözleme tabi tutulabilirken, mucize gibi dini ve sıra dışı bir hadise için böyle bir şey imkânsızdır.

Acaba daha çok klasik dönemde ve belli ölçüde bugün peygamberliğin tıp ile ilişkilendirilmesinin altında yatan temel sebepler nedir? Başka şekilde soracak olursak, kelamcılar neden tıbbı nübüvvetle ilişkilendirip bu konuya dört elle sarılarak onu kanıtlama derdine düşmüşlerdir? Bunun gerisinde ne gibi düşünce ve kaygılar yer almaktadır? Bu soruya birkaç tane cevap verilmiştir ve ilki şudur: İslam âlimi ve düşünürlerine göre “Peygamberin tıpla ilgilenmesinin temel sebebi, onların gönderilmesinin gerçek gayesi olan dünya ve ahiret saadetinin temin edilmesinde insanla-

rın beden sağlığına ihtiyaç duymalarıdır... O halde, onların tıpla ilgilenmesi ve tıpla ilgili verdikleri bilgilere güvenilmesi gerekmektedir” (Tekineş, 2003: 77). Her şeyden önce tıp tarihi kaynaklarına bakıldığında hemen her toplum ve kültürde tıbbî bilgileri ve deneyimleri bilen ve uygulayan hekimlerin olduğu bilinmektedir (Nutton, 2004: 103-104; Kelly, 2009: 25; Hornung, 2004: 108-109). Bu durumda o topluma gönderilen peygamberin bu bilgi ve deneyimlerinin vahiy yoluyla insanlara iletilmesi gereksiz bir çabaya dönüşüyor mu? Ayrıca Peygamberlerin insanın dünya ve ahiret mutluluğu noktasında önemli bir rol oynadıkları dikkate alındığında bu görüş ilk bakışta makul gibi gelse de büyük ölçüde abartılı ve iddialı görünmektedir. Peygamberlikle bağlantısı düşünüldüğünde *dünya ve ahiret mutluluğu* tabiri, tıbbî olmaktan ziyade dini bağlamda anlaşılması gereken bir söylemdir. Bu ifade tıbbî da içine alacak şekilde kullanıldığında karşımıza kaçınılmaz olarak şu soru çıkmaktadır: Peygamberlerin dinin yanı sıra tıptan da sorumlu oldukları düşünüldüğünde bu durumda hekimlerin temel görevi nedir ve onlar hangi konudan sorumludurlar? O zaman tıp tarihi boyunca hemen her toplum ve kültürde hekimlik diye bir meslek niçin ve nasıl ortaya çıkmıştır? Neticede bütün bunları peygamberlerle bağlantılı olarak açıklamak gereksiz ve anlamsız bir çabaya dönüşmektedir. Peygamberlerin görevi ile hekimlerin görevi bir ve aynı şey değildir. Peygamberler tıpkı bir hekim gibi telakki edildiğinde tıp tarihinin Hipokrat, Galen, Ebu Bekr Razi ve İbn Sina gibi önde gelen hekimleri başta olmak üzere bu ilme kayda değer katkılar yapan daha pek çok hekimin tıbbî keşifleri ve çabaları açıkça dikkate alınmamış ve yok sayılmış olmaktadır. Burada bir şeyleri ortaya koymaya ve kanıtlamaya çalışırken, bilerek veya bilmeyerek başka şeyleri (gerçekleri) yok saymaya ve küçük görmeye kimsenin hakkı yoktur.

İkincisi ve daha önemlisi, birçok âlim ve düşünürün tıbbî vahiyle ilişkilendirmesinin gerisinde daha çok tıbbın peygamberliğin delili olarak kabul edilmesine dair temel bir varsayımın yattığı görülmektedir ki, bu noktaya daha önce işaret etmiştik. Burada peygamberlik ile tıp arasında adeta zorunlu bir ilişki, olmazsa olmaz bir bağ olduğu varsayılmıştır. Tıbbın peygamberlikle (vahiy) ilişkilendirilmesi yönünde görüş beyan eden âlim ve düşünürlerin hemen hepsinin meseleye böyle baktıkları ortadadır. Özellikle Ortaçağda “Müslümanlar, bu ilmin menşeyinin nebevi ve kutsal

olduğu inancındaydılar ve gerçekte tıbbı, kendilerine mensup saydıkları İbrahîmî-nebevî silsileye bağlıyorlardı” (Nasr, 2006: 159). Bugün de birçok Müslüman (düşünür) bu şekilde düşünmeyi sürdürmektedir. Demek ki, tıp, Ortaçağda ve bugün şu veya bu biçimde kutsalla ilişkilendirilmiş, bir bakıma ona dini ve manevi bir ilim hüviyeti verilmiştir. Öyle görünüyor ki, tıbbın bir bütün olarak peygamberlikle ilişkilendirilmesinin gerisinde birçok Müslüman âlimin tıbbın kökenini kutsala bağlama ve tıbbı vahiyle veya bir peygamberle ilişkilendirme inancı yatmaktadır. Genelde tıbbın kökeninin vahye dayandığını söylemek, bu iddianın peygamberlik için ciddiye alınması gereken önemli bir delil teşkil ettiğini dile getirmekle aynı kapıya çıkar. Ancak bu konuyu savunan âlim ve düşünürler, tarihî, tıbbî ve dinî bakımdan güçlü gerekçeler sunamadıkları için söz konusu yaklaşım ikna edici ve sağduyuya uygun değildir. Dolayısıyla açık ve kesin olarak ortada olmayan bir kaynağın açıklaması da olamaz. İbn Haldun’un Hz. Peygamber bir bekim olarak değil, âlemlere rabmet olarak gönderilmiştir (İbn Haldun, II, 1991: 603; Önal, 2009: 463) sözü bütünüyle diğer peygamberler için de geçerlidir.

4. Bütün İlim ve Sanatların Peygamberlere Vahyedilmesi

Burada değerlendirmeye tabi tutacağımız tıp ilmi ile de bağlantısı olan bir başka mesele *tıbbın da dâhil olduğu bütün ilim ve sanatların önce peygamberlere verildiği* iddiasıdır. İslam düşünce tarihinde zahiri düşüncenin kurucusu olarak kabul edilen İbn Hazm, bu konuda verebileceğimiz örneklerden biridir. Ona göre, peygamberlik (vahiy) olmasaydı, bir bütün olarak insanlığın ilmî ve fikrî gelişimi asla gerçekleşmezdi. İbn Hazm, denizcilik, tarım, dokuma ve inşaat gibi sanatlar yanında astronomi, tıp ve farmakoloji gibi ilimlerin de bu şekilde ortaya çıktığını düşünmektedir (İbn Hazm, I, 140-142). Ne var ki, bu iddiayı savunan tek düşünür o değildir. Bunun Ortaçağ İslam düşüncesinde oldukça yaygın bir inanç olduğu bilinmektedir. Bu, İslam’ın hem Şia hem de Sünni yorumunda genel kabul gören bir anlayıştır. Buna göre bütün ilmî, sanatsal ve kültürel güzelliklerin ilk önce peygamberlere vahyolunmuş veya bu ilim ve sanatlar sezgi yoluyla keşfedilmiştir. Bundan dolayı bütün sanat ve ilimler kutsal olarak kabul edilmiştir (Rahman, 1997: 55). Ancak Şia, bu ilimlerin yalnızca geleneksel otoriteler (ulema) yoluyla öğrenilmesi gerektiği fikrini benimserken, Sünnî düşünce bunu kabul etmez. Zaten Şia’ya göre bu otoriteler de

bu bilgileri peygamberlerden alır (İbn Bistam, 2003: 24). Tek başına tıbbın ortaya çıkışının bile peygamberlikle bağlantılı olarak açıklanması oldukça zorken ve beraberinde bir yığın ciddi sorun getirirken, diğer bütün ilim ve sanatların peygamberlikle ilişkilendirilmesi, bu ilişkinin dinî ve tıbbî olarak ortaya konabilmesi nasıl mümkün olacaktır? Bu iddia hem dini hem de bilim, sanat ve kültür tarihi bakımından doğru mudur veya ne kadar doğrudur?

Her şeyden önce söz konusu iddiayı ciddiye alabilmemiz için bu tip sorulara açıklıkla cevap verilmesi, kaynaklarda bu konuda kayda değer verilerin olması gerekir. Daha doğrusu, bu iddianın kabul edilebilmesi için bu ilişkinin sadece kutsal metinlerle değil, aynı zamanda bilim ve sanat tarihi bakımından da açık ve şüphe götürmez bir biçimde ortaya konması şarttır. Ne var ki, 'bütün ilim, sanat ve kültürel güzelliklerin ilk önce peygamberlere vahyolunduğu' şeklindeki bir iddiayı ne tarihsel ve kültürel ne de pratik ve dini olarak temellendirmek ve savunmak mümkündür.³ Her şeyden önce, bilim, sanat ve kültür adına hemen her şeyi peygamberliğe bağlayarak açıklamak, hem peygamberlere altından kalkamayacakları bir yük ve sorumluluk yüklenmesi, hem de onların asıl görevi olan dini tebliğ etmesine ve örnek bir şahsiyet olarak onu yaşamasına engel teşkil etmesi

³ Başta tıp olmak üzere bütün sanat ve ilimlerin bazı peygamberler tarafından ortaya konduğuna ve keşfedildiğine dair Kur'an'da açık ve seçik ayetler olmadığı görülmektedir. Ancak bu bağlamda Kur'an'da kimi peygambere bazı özel bilgi ve becerilerin verildiğine dair bazı örnekler bulmak mümkündür. Örneğin Hz. Davud'a zırrın (Enbiya, 21/80; Sebe, 34/10-11) ve Hz. Nuh'a geminin nasıl yapıldığı vahiyle öğretilmiştir (Hud, 11: 37). Aynı şekilde, Hz. Süleyman'la ilgili olarak "Erimiş bakır maden"inden söz edilmekte, onun emriyle cinler tarafından heykel, çanak ve kale gibi mimari ve sanatsal becerilere işaret edilmektedir (Sebe, 34: 12-13). Kutsal metinde Hz. İdris ve Hz. İsa ile ilgili bu konularda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durumda birçok âlim ve düşünürün tıbbın vahiy kaynaklı olduğuna ve peygamberlik için önemli bir delil teşkil ettiğine dair görüşleri sorunlu ve tartışmalı hale gelmektedir. 'Bir peygamberin gönderildiği toplum hangi ilim ve sanatta ilerleme kaydetmişse, o peygambere o ilim ve sanat alanında en ileri seviyede bilgi ve beceri verilmiştir' gibi genel bir algı vardır. Örneğin gönderildiği toplumda tıp ileri olduğu için Hz. İsa'ya tıp ilmini aciz bırakacak birtakım mucizeler verilmiştir. Anladığımız kadarıyla bu ayetlerde tıp ilminden değil, doğrudan Hz. İsa'nın mucizelerinden söz edilmektedir (Al-i İmran, 3: 46, 49; Maide: 5: 112-115). Dolayısıyla mucize başka, tıp ilmi ise çok daha başka bir şeydir. Bu tip bazı özel örneklerden hareketle bir genelleme yapmak, tıp dâhil bütün ilim ve sanatları peygamberlere referansla açıklamak doğru değildir. Kur'an'ın asıl amacı tıbbi, sanatsal ve bilimsel bilgi vermek değil, dini ve ahlaki gerçeklere dikkat çekmek, onlar üzerinde yoğunlaşmaktır. Kaldı ki, bilim ve sanat tarihi kaynaklarında bu türden iddiaları doğrulayan bir bilgi veya belgeye rastlamıyoruz. Bu bakımdan, bazı buluşları peygamberliğin delili gibi telakki etmek zorlama ve abartılı bir yorumdur.

demektir. Peygamberlerin asıl görevi dini tebliğ etmek ve örnek olarak yaşamak mıdır? Yoksa bunun yanı sıra bilimsel, sanatsal ve kültürel olarak keşif mi yapmaktır? Ayrıca böyle bir iddia, Tanrının insanoğluna vermiş olduğu yeteneklerin, potansiyellerin ve sorumluluğun göz ardı edilmesi anlamına gelmez mi? Çünkü Tanrı insana kendisine kulluk yapmak yanında bu dünyayı güzelleştirme, bunun için ona bütün yetilerini kullanma ve potansiyellerini açığa çıkarma görevi de vermiştir (A'râf, 39: 179). Hemen her sanatsal ve bilimsel keşfi, peygamberlere bağladığımızda insanın yüzünde yapabileceği başka ne kalmaktadır? Bu durumda insanın bu dünyaya gönderilmesinin ne bir anlamı ne de sahici bir gerekçesi olmaktadır. Ancak burada şu hususu vurgulamadan geçmeyelim: Genelde ilim ve özelde ise tıp “konusunda Kur'an'da ve birçok hadiste yer alan tavsiye ve teşvikler, hem bu ilmi” ve diğer ilimleri “adeta dinin önemli bir parçası haline getirmiş, hem de çeviriler yoluyla içselleştirerek gerçekleştirilen İslam dünyasındaki” ilmi, fikrî ve tıbbî “çalışmaları motive etmiş ve harekete geçirmiştir” (Efil, 2016: 46). Kısacası İslam düşünce tarihinde Kuran ve hadislerin hemen her türden ilim ve fikir karşındaki tutumu son derece olumlu, teşvik edici ve ilham verici olduğu doğrudur. Ancak ilim ve fikir konusunda teşvik etmek ve ilham vermek başka, doğrudan onların peygamberlere vahyedildiğini söylemek ise çok daha başka bir şeydir. Bu bakımdan, onları birbirine karıştırmamak gerekir.

Öte yandan gerek tıp gerekse diğer ilimler olsun, bütün bunları peygamberlerle bağlantılı olarak açıklamaya çalıştığımızda konu ister istemez dini veya kutsal bir bağlama kaymaktadır. Bu durumda bunun gerisinde özellikle kelim âlimlerinin ve bu noktada onlara eşlik eden düşünürlerin bu şekilde belki peygamberliğe olan inancı (iman) daha makul ve daha güçlü hale getirme arzusu da var gibi görünmektedir. Öyle ya da böyle bu mesele, bizi dolaylı olarak veya ima yoluyla tekrar peygamberliğin ıspatı konusuna geri götürmektedir. Acaba burada diğer bütün ilimlerin de tıba benzer bir şekilde işlev görmesi veya peygamberliğin kanıtı olması gerektiği mi düşünülmüştür? Şayet söz konusu iddianın doğru olduğunu varsayacak olursak, bu durumda karşımıza şöyle bir sonucun çıkması kaçınılmaz olur: Bütün ilim ve sanatlar, insanoğluna vahiy yoluyla bildirilmeseydi, bu durumda ne tıbbî ne de diğer ilim ve sanatları insanın ortaya koyması ve geliştirmesi mümkün olurdu. Böylece bugün hiçbir ilim, fikir

ve sanatın açığa çıkması ve gelişme kaydetmesi imkânsız hale gelirdi. Bu tip düşünceler, daha çok önemli ölçüde zorlama ve gerçeği yansıtmayan bir iddia görünümü vermektedir.

Konumuzla bağlantılı olarak bir başka araştırmacı savunulması bir hayli zor olan şu düşünceleri ileri sürmektedir: “Allah’ın, yeryüzünde koymuş olduğu birtakım kanun ve prensipler vardır. Bütün ilimler, bu kanun ve prensiplerin ürünüdür. Tıp ilmi de, bu ilahi sistemden kendi payına düşeni almış ve daha da almaya devam edecektir” (Haylamaz, 1993: 10-11). Burada tıp ilminin ortaya çıkışıyla ilgili doğrudan vahiyle bir bağlantı kurulmamakla birlikte dolaylı olarak onun ilahi bir boyut taşıdığına işaret edilmektedir. Bu mantıkla bakıldığında beşerî ilim ve sanatların tamamını ilahi kaynağa dayalı olarak görmek mümkündür. Bütün bunları Tanrıyla ilişkilendirmek, ortaya konan bilgilerin doğasına ve gelişme seyirine bakıldığında ya abartılıdır ya da doğru değildir. Zira Tanrının doğaya koyduğu iddia edilen doğa yasaları vs. zamanla değişebilmekte ve yasa niteliğini tamamen yitirmektedir. Bu gerçeği görmek için sadece 20. yüzyılda kozmoloji ve astronomi gibi bilimsel alanlarda meydana gelen gelişmelere ve dönüşümlere bakmak bile bize bu noktada yeterli fikir vermektedir (Einstein, 1998; Heisenberg, 1972; Hawking, 1991). Birinci sınıf bilim adamı olan Neils Bohr’un (ö.1962) bu bağlamda yaptığı şu tespit oldukça isabetli görünmektedir: “Bugünün bilimi, yarının efsanesi olur.” Bu durumda Tanrının bu evreni yaratırken oraya koyduğu ve bilim adamlarının keşfettiği iddia edilen doğa yasası, geçerliliğini kaybettiğinde hala bu bilgilerin Tanrısal kökenli olduğu ve O’nun tarafından doğaya konduğu mu iddia edilecektir? Bilim veya bilimsel ilkeler, belli bir süre sonra bir efsaneye dönüştüğünde veya geçerliliğini kaybettiğinde ona hala Tanrının doğaya koyduğu bir yasa olarak mı bakılacaktır? Bu durumda bu yaklaşım anlamını tümüyle kaybetmeyecek midir?

Sonuç

Sonuçta genelde Ortaçağ İslam düşüncesinde tıp başta olmak üzere bütün ilim ve sanatların peygamberler yoluyla insanlığa ulaştığı ve bu bakımdan onların belli bir kutsiyeti olduğu düşünülmüştür. Bu bağlamda özellikle tıp vahiy kaynaklı olduğu düşünülerek üstü örtük bir biçimde peygamberliğin delili olarak kabul edilmiştir. Bu noktada bazı âlimler de

tıp ile mucize arasında ciddi bir ilişki ve benzerlik kurarak tıpkı mucize gibi tıbbın da peygamberlik için önemli bir delil teşkil ettiğini savunmuştur. Bunun tam karşısında yer alan görüş ise, tıbbın akla ve beşerî çabalara bağlı olarak ortaya çıktığını savunmaktadır.

Ortaçağda tıbbın kaynağını vahiyle açıklama çabası, genelde peygamberlikle ilişkili bir biçimde ele alınmıştır. Diğer bir deyişle burada temel amacın tıbbın kökeninin neye dayandığını açıklamaktan, tıbbın önemini ve değerini ortaya koymaktan çok tıbbî bilgi ve deneyimler yoluyla peygamberliği desteklemek, güçlendirmek ve delillendirmek olduğu fark edilmektedir. Buna göre, mesele, tıbbın kendisi veya dayandığı temel kaynak(lar) değil, nübüvvetin bizzat kendisi, onun tıp yoluyla ispat edilmesi ve açığa çıkarılmasıdır. Böylece kalamcılar başta olmak üzere bazı âlim ve düşünürler, peygamberliği savunmayı, daha makul bir zemine çekerek onu farklı din ve kültüre mensup insanlara ikna edici bir biçimde açıklamayı, dolayısıyla İslam'ın daha geniş kitlelere ulaşmasını hedeflemiş görünmektedir. Bu bağlamda doğrudan Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e değin ortaya çıkan ve gelişme gösteren tıp anlayışı, temelde peygamberliğin tıpla ilişkisini açıklamaya dönük bir çaba olarak telakki edilebilir.

Öte yandan, tıbbın tıp tarihi boyunca uzun ve yorucu çalışmalar neticesinde insan aklının, deneme yanılma yoluyla edinilen bilgi ve deneyimlerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan ve gelişen bir (tıbbî) pratik olduğu fark edilmektedir. Burada karşımıza tıbbın kaynağını peygamberlikle ilişkilendiren görüşle ile bunun tam karşı kanadında yer alan, tıbbî akla ve beşerî çabalara bağlı olarak açıklayan anlayıştan hangisinin daha güçlü ve daha ikna edici olduğu şeklinde bir soru çıkmaktadır. Bu soruyu başka türlü soracak olursak, dayandığı verilere, yapılan açıklama ve yorumlara bakıldığında bu görüşlerden hangisini açıklamak ve ortaya koymak daha kolay ve daha doğal görünmektedir? Bize göre tıbbî beşerî çabalara dayandıran görüş diğerine göre dini, tıbbî, tarihi ve kültürel olarak daha makul ve sağduyuya daha uygun, açıklaması daha kolay görünmektedir.

Tıbbın kökenini peygamberlerden biri veya ötekiyle açıklamaya çalışan görüşte dikkat çekici temel nokta, tıbbın tarihi süreç içinde nasıl geliştiğinden çok bu ilimle ilgili temel bilgi ve deneyimlerin ilk defa ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı sorusunda yoğunlaşmaktadır. Burada birbirine oldukça yakın iki bakış tarzı açığa çıkmaktadır. İlki, bu ilmin sonraki

dönemlerinden ziyade ilk defa ortaya çıkışını dikkate alarak bunu peygamberliğin olmazsa olmaz bir gereği (delil) olarak gören özel bir yaklaşımdır. Diğeri de, tıp tarihi boyunca ortaya çıkan ve gelişen bütün tıbbî bilgi ve deneyimleri peygamberlerin bir keşfi olarak telakki eden daha genel bir yaklaşımdır. Her iki yaklaşım tarzı da tıbbın kökenini vahiyle açıklamakla birlikte aralarında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Sadece tıbbın *ilk ortaya çıkışını* vahye bağlayan anlayış beşerî akla ve çabalara da belli ölçüde bir önem ve değer verirken tıp tarihinde ortaya çıkan bilgi ve deneyimleri bir bütün olarak peygamberlere referansla açıklayan anlayışta böyle bir imkân yoktur. Bu yüzden, ilk bakışta diğerine kıyasla ilk anlayış nispeten daha makul ve daha kabul edilebilir görünmektedir.

Ortaçağda başta kelim âlimleri olmak üzere daha birçok âlim tarafından, dolayısıyla tıbbın kaynağını vahiyle açıklamaya çalışan yaklaşım tarzı açısından tıp pratiği, peygamberliğin önemli ve güçlü bir delili, esaslı bir parçası olarak düşünülmüştür. Tıp tarihinde açıkça tıbbın peygamberliğin bir delili olduğu beyan edilmese de genelde üstü örtük bir biçimde tıbbın böyle bir işlevi olduğu ima edilirken, özelde ise bir adım daha atarak mucize gibi açıkça tıbbın da peygamberlik için önemli bir delil teşkil ettiği vurgulanmıştır. Ne var ki, tıp ile mucizenin aynı bağlam içinde konumlandırılması ne dini ne de tıbbî bakımdan doğrudur.

Bu bağlamda açığa çıkan bir diğer önemli nokta da tıbbın da içinde bulunduğu bütün ilim ve sanatları bazı peygamberlere referansla açıklayan yaklaşım tarzıdır. Bu anlayışın gerisinde de yine şu veya bu biçimde peygamberliği kanıtlama çabası yatmaktadır. Kutsal metinlerde ve tıp tarihi boyunca tıbbın kökeninin peygamberle ilişkili olarak açıklandığına dair açık bir işaretin olmaması, tıp ile peygamberlik arasında kurulmaya çalışılan sıkı ve güçlü bir ilişkinin gerçeği yansıtmama (delil olma) ihtimalini oldukça zayıflatmakta, hatta önemli ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Elimizde dinsel, bilimsel, sanatsal ve tıbbî olarak güçlü veriler olmadığı sürece tıbbî, bilimsel ve sanatsal bilgilerin ilk defa bir peygambere verilip verilmediğinin ve eğer verilmişse onların hangi peygambere niçin verildiğinin tespitini yapmak ve bunları bir bütün olarak ortaya mümkün değildir. Bu durumda hem tıbbın hem de diğer bütün ilim ve sanatların ilk kez peygamberler yoluyla insanlığa kazandırıldığına ilişkin görüş, salt bir iddia olarak kalmaktadır. Buna göre böyle bir iddianın gerçeklik (bilim, tıp ve

sanatın kaynağı) hakkında bize söyleyebileceği bir şey yoktur. Çünkü tıp tarihine bakıldığında tıbbın ortaya çıkışı ve gelişmesiyle ilgili sürecin daha ziyade onun akla bağlı bir ilim olduğunu düşünenlerin görüşlerini destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Buraya değin yapılan açıklama, tahlil, tenkit ve değerlendirmeler neticesinde karşımıza çıkan en kritik soru şudur: Ortaçağda ve bugün birçok âlim ve düşünürün iddia ettiği gibi peygamberlik bir *kanıtlanma hadisesi* midir yoksa o, daha ziyade bir *iman sorunu* mudur? Görebildiğimiz kadarıyla Peygamberlik, tıp başta olmak üzere, astronomi, bilim ve sanat gibi birtakım delillerle (disiplinler) ispatlanması gereken bir hadise değil temelde bir *iman sorunu*dur (Bakara, 2: 136, 285; Nisa, 4: 150-152). Ayrıca mucizenin peygamberlik için önemli bir delil teşkil etmesi bile birinci derecede ona tanıklık edenler için geçerlidir. Ancak bizler mucizelere tanıklık etmediğimiz için peygamberlik gibi mucizeler de bizim için bir *delil* konusu olmaktan ziyade iman etmemiz gereken olağanüstü ve ilahi hadiselerdir. Bir peygamber ne söylese söylesin hem peygamberin kendisi hem de dile getirdiği gerçekler, sonuçta o peygambere ve getirdiği mesaja inanmakla (güven) anlam kazanır. Burada peygamberi ve getirdiği mesajları bilimsel olgular gibi laboratuvara sokup test etme imkânımız yoktur. Neticede peygamberlik, tıp gibi bilimsel disiplinlerle desteklenebilecek ve temellendirilebilecek beşerî bir yapı değil, bütünüyle ilahi bir hadisedir. Bu yüzden, peygamberlik, anlamını ve meşruiyetini tıp ilminden değil, doğrudan doğruya ve bütünüyle vahiyden almaktadır. Kant'ın isabetle kaydettiği gibi, tıp gibi bir "bilimi böyle bir hüküm vermeye zorlamak, onu meşru olmayan bir alana itmek demektir" (Aydın, 1992: 211). Dolayısıyla tıbbın veya başka bir bilim dalının peygamberliği kanıtlamak gibi ne bir gücü ne de bir yetkisi (meşruiyeti) vardır.

Son çözümlemede tıbbın kaynağının peygamberlikle doğrudan bir bağlantısı olmadığı, onun daha ziyade akla ve beşerî çabalara bağlı bir bilim dalı olarak açığa çıktığı anlaşılmaktadır. Zira tıbbın kaynağının vahye dayandığı iddiasını destekleyecek ve temellendirecek bilgiler ne kutsal metinlerde ne de tıp tarihinde mevcuttur. Bu konuda ortaya konan veriler, yapılan açıklama ve yorumlar, hem abartılı hem de gerçeği ortaya koymaktan uzaktır. Bu yüzden, ileri sürülen gerekçeler ne olursa olsun tıp, peygamberlik için bir delil teşkil etmediği gibi vahiyle de herhangi bir

ilişkisi yoktur. Tıp ilmi, salt beşerî bir çabanın ürünü olduğu için kutsal bir mahiyete de sahip değildir.

Kaynaklar

- Ağırakça, A. (2004). *İslam Tıp Tarihi*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Alper, Ö. M. (2004). *Aklın Hazzı: İbni Kemmine'de Bilgi Teorisi*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Alper, Ö. M. (2010). *İbn Sina*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Augustinus (2007). *İtirafılar*. (Çev. D. Pamir). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Aydın, M. S. (1992). *Din Felsefesi*. Ankara: Selçuk Yayınları.
- Aydınlı, Y. (2008). *Farabi*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Bakar, O. (2003). *Gelenek ve Bilim*. (Çev. E. Asil). İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Benson, H. & P. Myers (2000). *Mind/Body Medicine and Spirituality. God, Science & Humility*. (Ed. R. L. Herrmann). Philadelphia & London: Templeton Foundation Press.
- Câhız (1987). *El-Bursân ve'l-Urcân ve'l-Umyân ve'l-Hûlân*. (Tah. M. M. el-Hûlî). Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.
- Canan, İ. (1995). *Hz. Peygamberin Sümmetinde Tıp*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1989). *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çiştî, M. (2005). *Sûfî Tıbbı*. (Çev. H. Tekümit). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Efil, Ş. (2016). *Din-Sağlık İlişkisinin İmkânı Sorunu*. Bursa: Emin Yayınları.
- Einstein, A. (1998). *İzafiyet Teorisi*. (Çev. G. Aktaş). İstanbul: Say Yayınları.
- Ezrak, A. (1963). *Teshîlül-Menâfî*. Kahire: Matbaatu'l-Kâhire.
- Gazali (1971). *İtikatta Orta Yol*. (Çev. K. Işık). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Gazzâlî (1990). *El-Munkızü Mine'd-Dalâl*. (Çev. H. Güngör). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gazzâlî (2015). *El-Munkızü Mine'd-Dalâl*. (Çev. H. Ünal). İstanbul: Ravza Yayıncılık.
- Hawking, S. W. (1991). *Zamanın Kısa Tarihi*. (Çev. S. Say & M. Ural). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Haylamaz, R. (1993). *İslam Hukukuna Göre Organ ve Doku Nakli*. İstanbul: Nil

Yayınları.

- Heisenberg, W. (1972). *Fizik ve Felsefe*. (Çev. N. Çakıroğlu). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası.
- Hornung, E. (2004). *Mısırbilimine Giriş*. (Çev. Z. A. Yılmaz). İstanbul: Kabalca Yayınevi.
- İbn Bistam (2003). *İmamların Tıbbı*. (Çev. H. Tekümit). İstanbul: İnsan Yayınları.
- İbn Ebî Usaybia. (1965). *Uyûnu'l-Enbâ fî Tabakâtil-Etibbâ*. (Tah: N. Rıdâ). Beyrut: Dâr Mektebeti'l-Hayât.
- İbn Hacer (1978). *Fetbu'l-Bârî bi Şerhi Sabihî'l-Bubârî*. Kahire: Dâru Taybe.
- İbn Haldun (1991). *Mukaddime*. (Çev. Z. K. Ugan). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İbn Hazm. (Trz). *El-Fasl fî'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*. Beyrut: Dâru's-Sâdir.
- İbn Sina (1995). *El-Kânûn fî't-Tıbb*. (Çev. E. Kâhya). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İbn Sina (2004). *Uyûnu'l-Hikme*. (Çev. H. Kırbaşoğlu & Alparslan Açıkgenç). *Risâleler*. Ankara: Kitâbiyât.
- İsfahani, R. (2012). *Müfredât: Kuran Kavramları Sözlüğü*. (Çev. A. Güneş & M. Yolcu). İstanbul: Çıra Yayınları.
- Karabulut, A. R. (1994). *Tıbb-ı Nebevi Ansiklopedisi*. Kayseri: Mektebe Yayınları.
- Kelly, K. (2009). *A History of Medicine: Early Civilizations*. New York: Facts On File Inc.
- Kutluer, İ. (1993). Calinus. *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt VII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Langermann, Y. T. (2016). İbn Kemmûne'nin el-Kelimâtü'l-Vecîze'sinde Nefs. (Çev. M. Z. Tiryaki). *Nazarîyat: İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 23-43.
- Magner, L. L. (2005). *A History of Medicine*. London&New York: Taylor & Francis Group.
- Müftüoğlu, O. (2005). *Yaşamın Hayat*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Nasr, S. H. (2006). *İslam ve Bilim*. (Çev. İ. Kutluer). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nutton, V. (2004). *Ancient Medicine*. London & New York: Taylor & Francis.
- Önal, M. (2009). İbn Haldun'un Mukaddimesinde Din ve Din Eğitim. *Küreselleş-*

- me Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu*. Ankara, 458-468.
- Öztürk, L. (2001). *Hız. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadımların Yeri*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Rahman, F. (1997). *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp*. (Çev. A. Baloğlu & A. Çiftçi). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Razi, E. (2008). *Rub Sağlığı*. (Çev. H. Karaman). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Razi, E. (2010). Ebû Bekir Râzî ile Ebû Hâtim Râzî Arasında Geçen Tartışma. (Çev. M. Kaya). *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Ruhâvî (1992). *Edebu't-Tabib*. (Neş. M. Saîd). Riyâd: Merkezu'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye.
- Sâbûnî, N. (1995). *Maturidiyye Akaidi*. (Çev. B. Topaloğlu). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Saraç, E. (2005). *Doğanın Şifalı Eli*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Suyûtî (1985). *İtmâmu'd-Dirâye li Kurrâi'n-Nikâye*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Tatar, B. (2009). *İslam Düşüncesine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Tekineş, A. (2003). Tıbb-ı Nebevî'de Tıbbî Etik. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Taribi*, 11, 75-90.
- Topaloğlu, A. (1999). İbn Kemmine. *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt XX. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ünver, S. (1938). *Tıp Tarihi I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Yaran, C. S. (2005). Din-Sağlık İlişkisi ve Şifa Delili. *EKEV Akademi Dergisi*, 25, 53-74.

Öz: Bu çalışmada tıbbın kaynağının akla ve vahye dayandığını savunan âlim ve düşünürlerin görüşleri özlü bir biçimde açıklanmaya ve tahlil edilmeye çalışılmıştır. Temelde Peygamberlik ile tıp ilmi arasında nasıl ve niçin ilişki kurulduğu, tıbbın temel kaynağının ne(ler) olduğu sorusu ve sorunu üzerinde durulan bu çalışmada birbiriyle yakın ilişki içinde olan bu hususun beraberinde getirdiği temel sorunların altı çizilmiş, konu mümkün olduğunca diyalojik bir biçimde ele

alınmış, tahlil ve tenkite tabi tutulmuş, ilahi ve beşerî boyutuyla savunulan temel konunun zayıf ve güçlü yönleri açığa çıkarılmıştır. Burada asıl mesele, tıbbın kökeninin vahye dayandığı anlayışından ziyade bu noktada açığa çıkan sorunların daha yoğun olması ve kendi içinde kaldığı sürece çözümsüz kalmasıdır. Dolayısıyla burada konu daha çok tıbbın kökeninin ilahi mi yoksa beşerî mi olduğu sorusu eşliğinde açığa çıkarılmaya, tartışılmaya ve cevaplanmaya çalışılmıştır. Ancak özellikle ilk boyut daha sorunlu ve daha spekülâtif olduğu için tahlil ve tenkitler bu noktada yoğunluk kazanmıştır. Ayrıca, Ortaçağ İslam düşüncesinde tıp başta olmak üzere bütün ilim ve sanatlar şu veya bu biçimde vahiyle ilişkilendirilerek onlara belli bir kutsiyet atfedilmiş görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tıp, mucize, akıl, peygamberlik, delil.

